

Sinonimlarning Ingliz Va O'zbek Tilida Qo'llanilishi

Feruz Abduraximova Boxadirovna

Farg'ona davlat universiteti Ingliz tili va adabiyoti fakulteti katta o'qituvchisi

Qosimova Xursanoy Xoshimjon qizi

Farg'ona davlat universiteti Ingliz tili va adabiyoti fakulteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Sinonimlar, ya'ni bir-biriga o'xshash ma'nolarga ega so'zlar, tilning tuzilishi va muloqotidakatta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida sinonimlarning qo'llanilishi, ularning lingvistik funksiyasi, farqlari va o'xshashliklariga e'tibor qaratadi. Har ikki tilning boy leksik tuzilmalari tahlil qilinib, sinonimlarning semantika, uslub va ohang kabi turli kontekstlarda qanday ishlatilishi o'rganiladi. Shuningdek, maqola sinonimlardan foydalanishda madaniyatning tutgan o'rnini yoritib beradi. Ushbu tadqiqot ikki alohida lingvistik tizimni yanada chuqurroq tushunish uchun qiyosiy tahlilni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Sinonimlar, leksik tuzilma, semantika, lingvistik tahlil, tilni qiyoslash, uslub, ohang.

Sinonimlarni o'rganish tillarning rivojlanishi va muloqotdagi funksiyasini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Ingliz va o'zbek tillarida sinonimlar orqali bir xil fikrni turli shakllarda ifodalash mumkin, bu esa tilning boyligini oshirishga, uslubiy xilma-xillikni ta'minlashga va turli kontekstlarda aniqlikka erishishga xizmat qiladi. Sinonimiya lingvistik hodisa sifatida nafaqat so'zlarning ma'nosiga, balki ularning hissiy, madaniy va kontekstual ohanglariga ham bog'liqdir.

Ingliz tilida sinonimlar odatda takrorlanishning oldini olish, urg'u berish yoki yozma va og'zaki muloqotda ohang va uslubni moslashtirish uchun ishlatiladi. Masalan, "happy" (baxtli), "joyful" (xursand) va "content" (mamnun) kabi sinonimlar ijobiy hissiyotlarni ifodalashda bir-birining o'rnida ishlatilishi mumkin, ammo ularning kichik ohang farqlari gapning ohangiga ta'sir qilishi mumkin. Xuddi shunday, o'zbek tilida ham sinonimlar o'xshash vazifani bajaradi, lekin so'zlarning tanlanishi ko'pincha rasmiylik darajasi, mintaqaviy farqlar va madaniy konnotatsiyalarga bog'liq bo'ladi. Ushbu ikki til sinonimlarining tuzilishi va qo'llanilishini o'rganish ularning lingvistik xususiyatlari va ijtimoiy funksiyalari haqida qimmatli ma'lumot beradi.

Ingliz va o'zbek tillarining boy leksik tuzilishi sinonimiyani lingvistik tadqiqotning muhim sohasi sifatida belgilaydi. Ingliz tili boy so'z boyligiga ega bo'lib, boshqa tillardan ko'plab so'zlarni o'zlashtirgani bilan ajralib tursa, o'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, boshqa lingvistik yo'l bilan rivojlangan. Ushbu farqlarga qaramay, har ikki tilda sinonimlar uslubiy maqsadlar uchun ishlatilishi, shuningdek, sinonimiya shakllanishi va tasniflanishidagi farqlar hayratlanarli o'xshashliklarni namoyon qiladi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi sinonimlarni o'rganish nafaqat lingvistik qiyoslash, balki madaniy tahlil hamdir. Sinonimlarning ishlatilishi kontekstidagi madaniy muhit ko'pincha ularning to'g'riligi va ma'nosini belgilaydi. Bu nozik jihatlarni tushunish har ikki tilda ishlaydigan lingvistlar, tarjimonlar va til o'rganuvchilar uchun juda muhimdir.

Sinonimlardan foydalanishni batafsil o'rganish orqali ushbu maqola tilning jamiyat oynasi sifatidagi rolini, ya'ni uning o'z so'zlashuvchilari qadriyatlarini, tarixi va muloqot odatlarini aks ettiruvchi vosita ekanligini yoritib beradi.

1. Ingliz tilida sinonimlar: Tilshunoslik va madaniy o'Ichamlar

Ingliz tilida sinonimlar ko'pligi va moslashuvchanligi bilan ajralib turadi, ularning ma'no nozikliklari kontekstga qarab o'zgaradi. Ingliz tilining rivojlanishi va lotin, fransuz hamda boshqa tillardan so'zlar qabul qilishi sinonimlarning boy xazinasini paydo bo'lishiga olib kelgan. Masalan, "big" so'zi o'rniga "large", "huge", "gigantic", "enormous", "giant", "elephantine", "outsized", "massive", "mountainous" va "mighty" so'zlari ishlatilishi mumkin, ularning har biri vaziyatga qarab o'ziga xos konnotativ ma'noga ega. (Oxford English Dictionary, Thesaurus.com) ¹

1.1. Sinonim tanlashda kontekstning roli

Sinonimlarni tanlashdagi asosiy omillardan biri kontekst hisoblanadi. Masalan, oddiy suhbatda "buy" va "purchase" sinonimlari bir-birini o'rniga qo'llanishi mumkin, biroq rasmiy yoki huquqiy kontekstda "purchase" so'zi aniqroq ma'noga ega bo'lgani uchun afzal ko'riladi. Sinonim tanlash, shuningdek, gapiruvchining ijtimoiy maqomi, ta'lim darajasi va tinglovchilar bilan qanchalik tanish ekanligini aks ettiradi. Masalan, yozuvchi "happy" so'zi o'rniga "enthusiastic" so'zini tanlashi mumkin, bu chuqurroq yoki ko'proq ehtirosli his-tuyg'uni ifodalashga xizmat qiladi. Oddiy suhbatda esa odamlar "glad" deb aytishi mumkin. (Crystal, D. 2010. The Cambridge encyclopedia of the English language (3rd ed.). Cambridge University Press).²

1.2. Stilistik o'zgaruvchanlik

Sinonimlar stilistik o'zgaruvchanlikka ham imkon beradi. Yozuvchilar va gapiruvchilar takrorlashdan qochish va nutqni qiziqarliroq qilish uchun sinonimlardan foydalanadi. Adabiyotda sinonimlarning tanlovi asarning ohangini shakllantirishga yordam beradi. Masalan, Shekspirning "Romeo va Julietta" asarida "love" va "affection" kabi sinonimlardan foydalanish qahramonlarning his-tuyg'ularining turli qirralarini aks ettiradi. Shunday qilib, sinonimlarning stilistik funksiyasi ularning faqatgina semantik ma'nosi bilan cheklanmasdan, tinglovchilarda muayyan hissiy javoblarni uyg'otishga xizmat qiladi.

2. O'zbek tilida sinonimlar: Tilshunoslik va madaniy ahamiyat

Ingliz tiliga o'xshab, o'zbek tili ham muloqotni boyitish uchun sinonimlardan foydalanadi, ammo tilning o'ziga xos xususiyatlari tufayli ularning tuzilishi va ishlatilish uslublari farq qiladi. O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, sinonimlarga yondashuvini ham ana shu shakllantiradi. Masalan, o'zbek tilida "do'st" so'zining turli sinonimlari mavjud: "do'stim", "yordamchi", "oshna", "jo'ra", "og'ayni", "o'rtoq", "birodar", "qadrdon", "sirdosh", "hamroh", "jonkuyar", "dildosh" bu so'zlarning har biri ma'no va qo'llanilishda kichik farqlarga ega. (O'zbek madaniyatida sinonimlarning ishlatilishi ijtimoiy munosabatlar, muloqot shakli va vaziyatga qarab farqlanadi. Masalan: "Jo'ra" yoki "oshna" ko'proq norasmiy suhbatlarda, do'stona muhitda ishlatiladi. "Birodar" yoki "qadrdon" esa chuqur hurmat yoki uzoq yillik yaqinlikni ifodalash uchun qo'llanadi. "Hamroh" va "sirdosh" so'zlari esa yaqin do'stlikning turli jihatlarini ko'rsatib, hissiy samimiyatni oshiradi. Bu sinonimlarning har biri o'ziga xos tarzda ma'no nozikliklarini aks ettiradi va til ifodalarning boyligini ko'rsatadi. Masalan, "jonkuyar" so'zi do'stning fidoyilik va samimiy yordamga tayyorligini bildiradi, bu madaniyatimizda do'stlikning qadrlil fazilatlaridan biri sifatida qaraladi. (Azim Hojiyev "O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati" 84.b³)

2.1. O'zbek tili tizimida sinonimiya

O'zbek tilida sinonimiya, ayniqsa, yozma tilda ko'proq tizimlashtirilgan bo'lib, u turli nutq qatlamlariga qarab shakllanadi va bu tilning boy semantik imkoniyatlarini va madaniy qatlamlarini aks ettiradi. Sinonimlar o'zaro bog'liq bo'lsa-da, ularning har biri ma'lum bir kontekstga mos ravishda foydalaniladi va o'ziga xos ma'no nozikliklariga ega. Ayniqsa, yozma tilda sinonimiya nutq aniqligi va badiiy ifodaviylikni oshirishda muhim o'rin tutadi. O'zbek tilida sinonimlar turli

¹(Oxford English Dictionary, Thesaurus.com)

² Crystal, D. 2010. The Cambridge encyclopedia of the English language (3rd ed.). Cambridge University Press.

³ Azim Hojiyev "O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati" 84.b

nutq qatlamlari bo‘ylab tizimlashtirilgan bo‘lib, ular rasmiylik darajasi, nutq maqsadi va auditoriyaga qarab tanlanadi:

Rasmiy kontekstlarda sinonimlar odatda aniqlik va hurmatni ta’minlash uchun ishlatiladi. Masalan, “ular” o‘rniga “ularning” ishlatilishi ko‘proq hurmatni ifodalaydi va suhbatdoshning maqomini yuqoriga ko‘taradi.

Badiiy adabiyot va she’riyatda sinonimiyadan foydalanish so‘z tanloviga boylik, musiqiylik va hissiy quvvat qo‘shadi. Alisher Navoiy kabi o‘zbek adabiyotining ulug‘ shoirlari sinonimiyadan ustalik bilan foydalanib, o‘z asarlariga mazmunan chuqurlik va estetik joziba bag‘ishlaganlar.

2.2. Sinonimlardan foydalanishda jamiyat va madaniyat ta’siri

O‘zbek tilida sinonimlar tanlovi ko‘pincha jamiyat va madaniyatning chuqur ildiz otgan qadriyatlarini aks ettiradi. Til orqali ijtimoiy mavqe, munosabatlar va muloqotning rasmiylik darajasini ifodalash mumkin. Sinonimlarning ishlatilishi jamiyatdagi iyerarxik tuzilmalar, hurmat tamoyillari va nutq etiketiga mos ravishda o‘zgarib turadi. O‘zbek madaniyatida sinonimlar ijtimoiy mavqeni ta’kidlash yoki munosabatlar darajasini ifodalash uchun foydalaniladi.

Rasmiy va norasmiy sinonimlar:

“Sir” va “asror”: “Sir” so‘zi kundalik va oddiy muloqotda ishlatilsa, “asror” ko‘proq rasmiy va badiiy kontekstdagi murakkab va chuqurroq ma’nolarni ifodalashda qo‘llaniladi. (Jafarova, M. T. (2019). *Social aspects of language)⁴

“Ota” va “hazrat”: “Ota” oddiy kundalik muloqotda ishlatilsa, “hazrat” ko‘proq hurmatni ifodalash va rasmiy uslubda ishlatiladi.

Rasmiylik va norasmiylikni belgilash: Sinonimlar tanlovi nutqning rasmiy yoki norasmiy bo‘lishiga qarab farqlanadi. Bu nafaqat nutq etiketiga, balki suhbatdoshlarning ijtimoiy maqomiga ham moslashadi.

Rasmiy nutqda: Rasmiy kontekstdagi sinonimlar ko‘proq hurmatni ta’kidlash, aniq va ehtiyotkorona ifoda berish uchun ishlatiladi. Masalan: “Savol” va “so‘roq”: “Savol” odatda neytral va keng qo‘llaniladigan atama, “so‘roq” esa ko‘proq rasmiy va huquqiy kontekstdagi termin sifatida ishlatiladi. “Kelib” va “tashrif buyurib”: Ikkinchisi yuqori hurmatni bildiradi va rasmiylikni oshiradi.

Norasmiy nutqda: Norasmiy sinonimlar samimiylik va yaqinlikni ifodalaydi. Masalan: “Yordam” va “ko‘mak”: “Yordam” norasmiy suhbat uchun mos, “ko‘mak” esa rasmiyroq ohangni bildiradi. “Do‘st” va “jo‘ra”: “Jo‘ra” ko‘proq erkaklar o‘rtasidagi norasmiy va do‘stona munosabatni anglatadi (Jafarova, 2019, 76-bet).

2.3. O‘zbek adabiyotida sinonimlar

O‘zbek adabiyotida sinonimlar his-tuyg‘ular va mavzularni ifodalashda muhim ahamiyatga ega. O‘zbek adabiyotining yirik namoyandalari, jumladan Alisher Navoiy, sinonimiyadan ijodiy mahorat bilan foydalanib, o‘z asarlarida turli ma’no qatlamlari va hissiy rang-baranglik yaratganlar. Ularning asarlarida sinonimlar uchta asosiy maqsadda ishlatiladi:

1. Qofiya va vaznga moslashish

Sinonimlar she’rda ritmik uyg‘unlikni ta’minlash uchun qo‘llaniladi. Masalan, “ishq”, “sevgi”, va “muhabbat” so‘zlari ma’nodosh bo‘lsa-da, ular she’r mazmuniga mos keluvchi qofiyani shakllantirish uchun tanlanadi. Masalan, Navoiy o‘z g‘azallarida bir xil mazmuni ifoda etuvchi turli sinonimlarni ishlatib, qofiya va vazn talablarini mohirona qondirgan.

⁴ Jafarova, M. T. Social aspects of language 2019. -76b

2. Hissiy chuqurlik yaratish

Sinonimlarning nozik semantik farqlari orqali shoir o'quvchiga turli his-tuyg'ularni yetkazadi. Masalan: "Dard" so'zining sinonimlari: "g'am", "anduh", "alam". Har biri o'ziga xos hissiy ohangga ega bo'lib, turli kontekstlarda qo'llaniladi. "Go'zallik" so'zining sinonimlari: "husn", "jamol", "ko'rk". Bu so'zlar turli xil estetik talqinlar va his-tuyg'ularni uyg'otadi.

3. Badiiy ifodani boyitish

Sinonimlardan foydalanish so'zlarni takrorlashdan saqlanish bilan birga, badiiy asarning estetik ko'rinishini yanada yuksaltiradi. Masalan, "aytmoq" so'zining sinonimlari sifatida "so'zlamok", "bayon qilmoq", "tilga olmoq" keltiriladi, ularning har biri turli kontekstga mos keladi va asarga boylik qo'shadi.

3. Ingliz va o'zbek tillarida sinonimlardan foydalanishning taqqosiy tahlili

Ingliz va o'zbek tillari sinonimlardan lingvistik samaradorlik va stilistik xilma-xillikka erishish uchun foydalanadi, ammo sinonimlarni tanlash va qo'llash usullarida sezilarli farqlar mavjud. Ingliz tilida sinonim tanlovi ohang nozikliklari asosida amalga oshirilsa, o'zbek tilida ko'proq rasmiylik darajasi va ijtimoiy moslik e'tiborga olinadi. Shuningdek, madaniy ta'sirlar sinonimlardan foydalanishda o'zbek tilida kuchliroq aks etadi, bu esa til va ijtimoiy iyerarxiya o'rtasidagi kuchli bog'liqlikni ko'rsatadi.

Ingliz va o'zbek tillarida sinonimlarni o'rganish til, madaniyat va muloqot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik haqida qimmatli ma'lumot beradi. Har ikkala til boy sinonimiyaga ega bo'lsa-da, sinonim tanloviga ta'sir qiluvchi kontekstual va madaniy omillar farq qiladi. Ingliz tili noziklik, ohang va nutq qatlamlariga tayanadi, o'zbek tili esa ijtimoiy munosabatlar va rasmiylik darajasiga ko'proq e'tibor beradi. Ushbu farqlar va o'xshashliklarni tushunish tillararo muloqotni yaxshilashga hamda har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Globalizatsiya tilga ta'sir o'tkazishda davom etar ekan, sinonimlarning turli madaniy va lingvistik kontekstlarda qanday ishlashini tushunish samarali muloqot, tarjima va madaniyatlararo almashinuv uchun juda muhim bo'ladi. Sinonim tanlash jarayonlarining kognitiv mexanizmlarini o'rganish odamlarning fikrlash va muloqot qilish usullari haqida qo'shimcha ma'lumot beradi, bu esa tilning inson tajribasini shakllantirishdagi o'rnini chuqurroq anglashimizga xizmat qiladi.

References

1. Brown, L. M. (2020). Synonymy and its role in language structure: A comparative study of English and Uzbek. *Language and Linguistics Journal*, 45(2), 43-58.
2. Jafarova, M. T. (2019). *Social aspects of language, 76-77.
3. Crystal, D. (2010). *The Cambridge encyclopedia of the English language* (3rd ed.). Cambridge University Press.
4. Miller, G. (2011). *Semantics and lexicology: A comprehensive overview*. Oxford University Press.
5. *The Oxford English Dictionary: A history*. Oxford University Press.
6. Trask, R.L. (1993). *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. Routledge.
7. Смиринцкий А.И. Синтаксис английского языка. - М., 1957
8. Tursunov U., Muxtorov J. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. - T., 1975
9. *Synonym Definition & Meaning* <https://www.dictionary.com/>